

Kappløpet mot Norden 1939—40

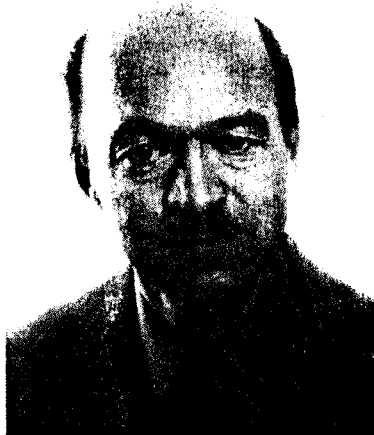
Av P. O. STORLID

Vil man forsøke å danne seg en oversikt over viktige faser i de krigførendes planlegging, forberedelser og aksjoner mot Norden i 1939—40, kan det være av verdi først å gjenkalle i erindringen den politiske og strategiske situasjon slik den forelå og videre utviklet seg etter den tysk-russiske utslettelse av Polen i september 1939. Mot denne nødvendige bakgrunn kan man, abstraherende fra sympatier, antipatier og inntrykk fra senere faser i utviklingen, også komme nærmere et objektivt svar på spørsmålet om de handlendes motiver. Sprang disse initiativer, forslag, beslutninger og handlinger ut fra selve den militære situasjon, dvs. var de, eller i alle fall syntes de for de handlende, diktert av en foreliggende situasjons tvang? Eller var de, som ofte påstått, på begge sider helt eller delvis diktert ut fra andre, som f.eks. ideologiske hensyn? Var de av militær art, hvilke vurderinger var i så fall utslagsgivende?

Utgangssituasjonen

For nærværende forsøk på en sammenfatning er det unødvendig å gå lengre tilbake enn til situasjonen etter Polens nederlag. Beslutninger og handlinger som førte til diverse kontinentale konflikters utløsning i det som siden ble en verdenskrig, berørte ikke Norge. Dette gjelder for begge sider.

Den tyske seiers raske og totale karakter kom antagelig

like uventet på begge parter som krigen selv hadde gjort det, i alle fall delvis utsprunget av en serie feilvurderinger på begge sider. (Man minnes rikskansler Bethmann-Hollwegs oppræddhet ved spørsmålet om hvorledes den forrige var kommet istand: «Ja, wer das nur wüsste...!») Ingen av partene var egentlig forberedt på noen stor krig på det tidspunkt, og hadde ingen planer for hvordan en slik eventuelt skulle føres. Tyskland skulle etter foreliggende planer nå sin maksimale styrke i 1944—45, Storbritannia hadde ikke engang verneplikt. Frankrike hadde — egentlig selvmotsigende — Vesteuropas største utdannede vernepliktsmasse og veldige mengder materiell bak sin Maginot-linje, hvor under ingen omstendighet mere enn en brøkdel av mannskaper og materiell kunne komme til innsats. Bak denne kjempehekk av stål og betong

sov Europas Tornerose, uten plan eller forestilling om sine krefters mulige anvendelse.

Hitlers fredstilbud til Vestmaktene etter nedkjempelsen av Polen var utvilsomt oppriktig ment: Han hadde innkassert en større gevinst enn den han opprinnelig hadde vært ute etter, men med en faretruende russisk hypotek. Den fred han tilbød ville sikre ham seierens fulle frukt, og fjerne eller i alle fall redusere truselen østfra. Ikke på noe hold trodde man at det tilsynelatende vennskap Berlin—Moskva ville få noen lang levetid. En slik fred ville riktignok hverken Paris eller London godta. For den saks skyld overhodet ingen fred med Hitler.

Med sine enorme ressurser på alle kontinenter og sitt herredømme over alle verdens hav hadde Vestmaktene tiden på sin side. Dessuten var det realistisk å regne med at USA på en eller annen måte ville komme inn som deres allierte, kanskje med tiden endog Sovjetunionen. Uansett tyske anstrengelser og tysk effektivitet ville tiden støtt og sikkert forskyve balansen til Vestmaktenes fordel. Men tid var en absolutt nødvendighet: Kunne Tysklands samlede kraft omgående settes inn i et støt vestover, kunne det være ensbetydende med Vestmaktens nederlag. I dette ligger en videre implikasjon: Nettopp denne konsentrasjon av tysk styrke måtte det ligge i Vestmaktens interesse å hindre, like meget som det

var tyskerne om å gjøre å oppnå den. Tyskerne ville derfor være tjent med en sterkest mulig begrensning av krigen i tid og rom, mens briter og franskmenn ville ha like stor fordel av å utvide den. Situasjonen avviker ikke vesentlig fra første verdenskrigs.

Faktoren Norge

Ingen av partene regnet med Norge som nødvendig eller ønskelig tilskudd til egen militær styrke. Landets største aktivum, handelsflåten, var spredt på alle hav og forsåvidt faktisk allerede under alliert kontroll, dertil var vesentlige deler av den gjennom tonnasjeavtalen av november 1939 gyldig chartret for krigsviktig alliert tjeneste. Av råstoffer eller industriprodukter hadde landet ikke noe å bidra med verdifullt nok til å forsøke en erobring av det. Derimot var det ikke uviktig som utskiper av svensk malm over Narvik. Betydningen av den tyske malmtilførsel over Narvik ble på begge sider sterkt overdrevet, idet man faktisk forestilte seg at en avskjæring av denne trafikk ville være krigsavgjørende. Interesserte henvises til Per Brøyns grundige arbeid om den svenske malmeeksport offentliggjort i «Norge og den annen verdenskrig: Mellom nøytrale og allierte», Universitetsforslaget 1968. Tysk malmutskipning over Narvik var fra 9. april 1940 til verdenskrigens slutt drastisk redusert, og med Brøyns ord (s. 113) av «minimal betydning for den tyske jern- og stålproduksjon». Det er eienommeliggjennom denne avhandling å konstatere i hvilken grad begge parter overvurderte Narvik-malmens betydning for Tysklands krigsevne.

Fra tysk synspunkt måtte det derfor også ut fra hensynet til malmen fortone seg fordelak-

tigst at Norge forble nøytralt, slik at transporten fortsatt kunne foregå beskyttet av territorialgrensen. Å besette landet eller deler av det ville bety at hele leden ble krigsområde, og da måtte man regne med praktisk talt full stans i trafikken. (Som også inntraff, kfr. Brøyn.) Den mulige gevinst i form av fly- og marinebaser mot Storbritannia ville ikke oppveie dette: Tyske ubåters hovedoperasjonsfelt var ikke Nordsjøen, men Atlanteren, og det som var i emning i Vesten ville innen kort tid ha løst problemet med baser, om det etter det fortsatt skulle være aktuelt. Betydningen for Luftwaffes operasjoner mot Storbritannia ville være — og ble siden — helt minimal.

Vurdert fra London og Paris ville det i den daværende situasjon by på vesentlige fordeler å sette seg i besittelse av Norge. Med Norge på alliert side ville oppnås 1) viktige baser for sjø- og luftaktivitet mot Tyskland, 2) sterk innskrenkning av den tyske marines operasjonsmuligheter, og 3) full avskjæring av tysk malmtransport og annen trafikk gjennom norsk farvann.

Skulle tyskerne komme først, eller klare å erobre landet eller deler av det etter forutgående alliert landgang, ville man derigjennom oppnå en betydningsfull avlastning for vestfronten ved den resulterende tyske styrkespredning, Punktene 1) og 2) ville bortfalle med tilsvarende tysk gevinst, mens 3) fortsatt ville være oppnådd i og med bortfallet av den norske nøytralitet. Av forståelige grunner spilte særlig for franskmennene tanken om en avlastning for vestfronten en betydelig rolle i vurderingen av spørsmålet. Fordelene ved å gjøre Norge til en krigsskueplass nr. 2 var fra deres synspunkt sett åpenbare.

Man kan ut fra et rikholdig

materiale konstatere at det nettopp er langs disse linjer vurderingene på begge sider beveger seg, altså ut fra rent saklig-militære kriterier. Det spiller ingen rolle på noen side at Norge har den styreform det har, eller er befolket av «ariere». Det er her på sin plass å bemerke at utenriksminister Koht, som få lovord ellers kan bli tildelt, egentlig hadde rett i sin generelle vurdering her: «Eg må vedgå at eg kan ikkje fri meg fra den mistanken at den britiske regjeringa beint fram har sett seg til fyremål å driva oss inn i krigen» (8.1.1940). Referater fra hemmelige møter i Stortinget og den utvidede Utenriks- og konstitusjonskomité 1939/40 kom etter okkupasjonen ad underlige omveier i dr. Johan Scharffenbergs hender. Han offentliggjorde dem under titelen «Norske Aktstykker til Okkupasjonens Forhistorie» (Joh. Grundt Tanum, 1950) hvortil for dette punkt henvises. (Sitatet s. 307.). Dette tema vendte Koht i nær sagt utallige variasjoner tilbake til, uten å møte motsigelse. Ulykken var at Koht med sin solide bakgrunn som historiker allikevel må ha manglet fantasi til å forestille seg at Tyskland kunne gå til aksjon for å komme motparten i forkjøpet, og til slutt i forstokket envisshet nektet å tro på de mange og entydige varsler han mottok.

Norge på dagsordenen

Det første dokumenterte initiativ for å bryte norsk nøytralitet kom fra daværende marineminister Winston Churchill. I et notat av 19.9.39 «to First Sea Lord and others» går han inn for minelegging i norsk territorialfarvann. (Churchill: «The Second World War», ed. Cassell & Co., London 1964, vol. 2, s. 118.) Han utdyper temaet ti da-

ger senere i et memorandum til kabinettet (s. 119). I et memorandum med samme adresse av 16.12. s.å. er han kommet et skritt videre, idet det antydes at man f.eks. også kunne besette Narvik og Bergen (s. 129 ff.) I sin oppsummering av videre muligheter sier han: « - we have more to gain than lose by a German attack upon Norway or Sweden.» Rene ord for pengene, og sikkert riktig beregnet.

På den annen side opptrer som ensom avviker fra Hitlers og øvrige ledeses standpunkt storadmiral Raeder. I et foredrag for Hitler 10.10.39 uttrykker han på bakgrunn av foreliggende etterretninger frykt for en britisk besettelse av Norge, med farlige følger for Tyskland. I annen rekke nevnes fordelene ved å sikre seg egne baser der. Hitler lovet å overveie spørsmålet, men foretok seg foreløbig ingenting. Readers nærmeste medarbeidere i Seekriegsleitung var heller ikke enige med storadmiralen: Det ville etter deres mening være gavnlighet å stille saken i bero inntil faren fra Storbritannia måtte bli akutt. Så sent som 13.1.1940 viser en innførsel i SKLs krigsloggbok at Operasjonavdelingen der ikke tror på noen snarlig forestående britisk aksjon mot Norge. (Gjengitt i Kurt Assmann: «Deutsche Schicksalsjahre», Eberhard Brochhaus/Wiesbaden 1950, s. 123.) Admiral Assmanns verk gir en meget sober fremstilling av krigsutviklingen sett fra tysk militært synspunkt, og har i kapittel 5 en god og oversiktlig fremstilling av aksjonen mot Norge.

Man har følelsen av å stå overfor et paradoks: Storadmiralen var kjent som en forsiktig, tradisjonelt tenkende offiser. Ikke desto mindre er det han som fremsetter idéen om en aksjon mot Norge, mens det er

Hitler med sin sans for det uventede og fantastiske som avviser den. Egentlig er det vel også overraskende at Op. Abt./SKL er negativ: Den russisk-finske krig er i full gang, og det tales på ledene vestmakt-hold åpent om intervensjon til støtte for Finland.

Idéen om en fransk-britisk styrke på opptil 150 000 mann til Finland virker under de rådende forhold fantastisk: Vestmaktene hadde angivelig gått til krig for å hjelpe Polen, men hadde vært ute av stand til å foreta seg noe som helst for å innfri sin «garanti». At Sovjetunionen hadde forsynt seg med halve rovet, hadde de stilltiende oversett, og deres langsiktige mål var å lirke Stalin ut av forbindelsen med Hitler og over på egen side. At Stalin skulle bite på en kamuflering av en slik ekspedisjon som frivillige, kunne knapt noen tro. Hjelp til Finland måtte nødvendigvis styrke båndene Berlin—Moskva, og skaffe Vestmaktene nok en fiende. Dertil: Hva skulle egentlig en slik styrke, uten trening eller utstyr for finske forhold, foreta seg der? Allikevel var denne idé etter det som foreligger utvilsomt alvorlig ment. Den synes opprinnelig utsprunget av de to regjeringers behov for å «foreta seg ett eller annet». Anklagene for uvirksomhet var mange og høy-røstede. Man må tro at Vestmaktene er alle gode makter stor takk skyldige for at dette allikevel ikke ble noe av.

Ved Frankrikes sammenbrudd kom tyskerne i besittelse av store mengder hemmelige politiske og militære dokumenter. Sammen med diverse annet materiale ble et utvalg av disse offentliggjort i en hvitbok beregnet bl.a. på å rettferdiggjøre deres egen okkupasjon av Norge. (Tysk Hvitbok nr. 6) Som dok. nr. 2 foreligger her en

lengre oppteignelse av den franske øverstkommanderende Gamelin av 10.3.1940, omhandlende planer om opprettelse av nye fronter i Skandinavia og/eller på Balkan. Her fremkommer den interessante opplysning at man opprinnelig, og i forståelse med marsjall Mannerheim, tenkte seg hjelpestyrken landsatt i Petsamo, med samtidig eventuell besettelse av «Havnene og flyplassene på den norske vestkyst». I Gamelins fremstilling ga imidlertid britene i den interallierte militærkonferanse 31.1./1.2.1940 spørsmålet om hjelpen til Finland bare annen prioritet. De var mest interessert i en aksjon mot de svenske malmfelter, som «i det minste til å begynne med» kunne ledsages av videretransport av en del av styrken til Finland. Det Øverste Allierte Krigsråd sluttet seg til denne oppfatning. Mot denne bakgrunn blir også Gamelins uttalelse i en oppteignelse av 16.3.40 (dok. nr. 5): forståelig: Den finsk-russiske våpenstillstand behøver ikke å endre noe ved de «vesentlige mål...». Som

altså var noe annet enn hjelpen til Finland. Sammenfattende må inntrykket bli at denne hjelp nok i utgangspunktet berodde på en alvorlig tanke, men at den etterhånden gled ned til en sekundær betydning som påskudd for aksjon mot Norge/Sverige, for til slutt å gli ganske ut av bildet, uten at planene mot Skandinavia ble oppgitt. Det er vanskelig å avvise general Gamelins klare, om enn høyst ufri-villige vidnesbyrd om sammenhengene. Ektheten av dokumentene bestrides ikke.

Etter Finland

12.3.1940 beslutter det britiske kabinettet å «gjenopplive» tidligere planer om landgang i Narvik, Trondheim, Bergen og

Stavanger, «as a part of the extended help to Finland - -». (Churchill, s. 156). Finlands-hjelpen har lagt kraftig på seg underveis. Men den dag ender den finsk-russiske krig. To divisjoner bestemt for Finland sendes til vestfronten.

Det dukker av og til opp en påstand om at denne begivenhet fikk Vestmaktene til å skrinlegge sine planer mot Norge. Det gjorde de ikke. Til den egentlige Norge-aksjonen var fremdeles 11 bataljoner i beredskap. Churchill, (s. 156) bruker den påfallende formulering «our striking power towards Norway was reduced to eleven battalions».

Verdenskrigens historiker par excellence, Sir Basil Liddell Hart, refererer fra det Øverste Allierte Krigsråds møte i London 28.3.40 general Gamelins pointering av at et av formålene med aksjonen var «å lokke fienden i en felle ved å provosere ham til å gå i land i Norge. (B. Liddell Hart: «Den annen verdenskrig», J. W. Cappelens Forlag 1971 s. 65). Interesserte tilrådes å ta for seg hele kapittel 6 i dette mesterverk. Dette ene kapittel er riktignok belemret med enkelte tilføyelser av en anonym noteforfatter, som på sin måte har villet yde et bidrag til verket etter Capt. Liddell Harts død. De finnes bare i den norske utgave.

Under dette møte ble mineleggingen i norsk territorialfarvann fastsatt til 5.4. Man regnet med å ha god tid: Første landgangsavdeling skulle seile 8.4., med Narvik som mål. Det dreier seg altså ikke som undertiden påstått, om en hastig sammensatt ekspedisjon for å hjelpe Norge mot en truende tysk invasjon. Den 28.3. forelå ingen melding om noen slik trussel.

Særlig på britisk hold var meningen å synkronisere aksjonen

med en minelegging av Rhinen, som der i Paris var sterke motforestillinger imot. Bl.a. av denne grunn ble mineleggingen utsatt til 8.4. Derved tapte Vestmaktene kappløpet — Capt. Liddell Hart kaller det uttrykkelig så — med så liten margin at han (s. 66) betegner det som «nesten en fotofinish».

Canadas senere statsminister Lester Pearson hadde nær føling med disse saker. I den aktuelle tid tjenestegjorde han ved sitt lands London-representasjon, som til en viss grad ble implisert i dem ved at det fra britisk hold fremkom ønske om å kunne bruke også kanadiske styrker i Skandinavia. I sine «Memoirs 1897—1948» (Victor Gollancz Ltd., London 1973) skriver han (s. 165): «The expedition was abandoned and Finland left to its fate. Scandinavia, however, remained the focus of interest for a blow against the Nazis». Ingenting om noen allminnelig avblåsning. Tvert

imot. (s. 166) «At the beginning of April it was decided to close Norwegian territorial waters to German shipping. This would not only cut off German supplies of iron ore but might have the further result, still considered to be desirable, of opening up the war, presumably as the only way of winning it.» Overensstemmelsen mellom de siterte vidnesbyrd taler for seg selv.

Den senere påstand om at innlastede avdelinger ble holdt klare bare for å hjelpe Norge mot et tysk motstøt forårsaket av mineleggingen — en slags variant av den ovenfor streifede — har heller ingen rot i virkeligheten. Disse styrker, innlastet i orlogsfartøyer i Rosyth og transportfartøyer i Clyde, beholdt sin seilingsplan til tross for forsinkelsen med mineutleggingen. Etter planen måtte da de første avdelinger avgårde få timer etter mineutleggingen. I løpet av disse timer ville selv-

Original Amerikansk militærstøvel

Dobbel polstret randsydd m. vibransåle. Den beste sivile og militære støvel på det norske marked. Farve - sort. Str. 39 - 47. Pris, kr. 290,- + porto kr. 13,60.

100% ren ull. Forsterket albue og skulder. Farve: Marineblå - Olivengrønn. Str. 46 - 54. Pris kr. 148,-.

Original Nato-genser

10 dg. full returrett. Bestilling sendes til firma. Husk å oppgi størrelse og farve.

Firma A. Aaserud import

Ø. Storgl. 3 - Box 172 — 3000 Drammen — Tlf. 03 - 83 48 52.

følgelig ingen ha kunnet registrere noen praktisk reaksjon fra tysk side.

Diverse forlydender om britiske forberedelser på stedet i Narvik, Bergen og Oslo er det ikke lykkes å fastslå den nøyaktige sannhetsgehalt i. De utelates derfor her. Derimot eksisterer det en temmelig åpenhjertig dokumentasjon for Stavangers vedkommende hvor den britiske major Malcolm Munthe med flere hadde innfunnet seg på forhånd for å forberede landgangen. Han skrev siden en bok om sine opplevelser («Sweet is War», norsk utgave «På hemmelig oppdrag i Norge», Stabenfeldt Forlag 1954). Enkelte detaljer er holdt utydelige, og ett og annet stemmer ikke med verifiserte begivenheter. Men boken formidler i alle fall et ekte og levende inntrykk av en mann som opplever sitt livs overraskelse da det 9. april går opp for ham at innkommende styrker og fly aldeles ikke er de han ventet på, men tvert imot fiendens.

Ved et tilfelle vet man nøyaktig hvem han ventet på. Det er kjent, og nevnes kort i Andreas Huges praktverk «Kampene i Norge 1940», bd. 2 s. 267, at brigader Morgans stab under rettetten nord for Lillehammer 22.4 ble nødt til å etterlate seg betydelige mengder etterretningsmateriale og andre hemmelige dokumenter. En del av dette kunne brigaderen med fordel ha kvittet seg med tidligere: Tyskerne fant her den nøyaktige styrkefordeling og operasjonsplan for landgang i Stavanger og besettelse av Sola, datert 7. april 1940. Tyskerne kunne siden unne seg fornøyelsen av å offentliggjøre nettopp dette i sin «Weissbuch Nr. 4». Det finnes ingenting i planene som tyder på at man ventet å treffe tyskere i Stavanger, eller noe snarlig besøk fra den kant.

Eksistensen av disse dokumenter er heller ingen ny oppdagelse i Norge: Allerede i 1950 kom dr. Sharffenberg inn på dem i fortalen til de nevnte «aktstykker» (s. 50). At ingenting av dette kom til utførelse skyldes ene og alene at Vestmaktene ble forbikjørt av Hitler i siste runde.

Den tilsvarende utvikling på tysk side forutsettes i all hovedsak kjent. Det har derfor falt naturlig her vesentlig å belyse Vestmaktens forberedelser. For fullstendighetens skyld skal i det følgende allikevel kort skisseres de viktigste skritt på Tysklands vei mot Norge: Et første oppdrag til OKW går fra Hitler 14.12.39. Det gjelder forberedelse av en aksjon mot Norge, foreløbig som rent stabsarbeid. Foranledningen synes å være foredrag av Raeder to dager før, som igjen advarer mot en britisk landing i Norge. Han kan nå ta Quisling til inntekt for sin advarsel. Den 30.12. er Raeder der igjen, i samme ærend. Allikevel skjer ikke noe nytt før 27.1.40, da Hitler oppretter en «Sonderstab» til bearbeidelse av det som fra nå av går under betegnelsen «Weserübung». Godt en måned senere 1.3.40, godtar han den forelagte plan for aksjonen, «hvis situasjonen i Skandinavia krever det». Han er senere ute med sin definitive beslutning enn det Øverste Allierte Krigsråd, men til gjengjeld raskere i utførelsen: 2.4. gis ordre om gjennomføring av «Weserübung» 9.4. Resten er kjent.

Churchill redegjorde 11.4. i Underhuset for situasjonen slik den da foreslå, med et tillsynelatende nederlag for Vestmaktens lenge og møysommelig utarbeidede planer. Han bedømte den allikevel slett ikke negativt. Tvert imot kunne han fastslå at Hitler var blitt provosert til invasjonen i Norge, og derved var

gått i en felle. (Liddell Hart, s. 60). Igjen antagelig en riktig situasjonsbesømmelse av Churchill.

Konklusjon

Av det som foreligger, fremgår at overveielene på begge sider tok utgangspunkt i rent militære hensyn, og utelukkende i slike. Den beslutningsprosess som også på Vestmaktens side førte til vedtak om aksjon mot Norge tilsidesatte forekommende innvendinger av ikke-militær art.

Ingen av partene har kalkulert med alvorlig norsk motstand. Forutsetning på begge sider var at Norge ikke kunne og/eller ikke ville forsvare seg.

Vestmaktene, og fremfor alle Churchill, er først ute med planer mot Norge. De har en generell strategisk interesse av å utvide krigen.

Når etter hvert også Tyskland kommer i gang med planer mot samme mål, er motivet her markert defensivt. Det gunstigste ville fra denne side sett være at norsk nøytralitet fortsatt ble opprettholdt.

Til tross for at Vestmaktene ligger foran i planlegging, hemmes de av en tungvint beslutningsprosess og delvis også av detalj-uenighet mellom de to alliansepartene. Tysk planlegging begunstiges av et kommandoforhold og en disiplin som rydder av veien all kompetansestrid og konsentrerer all kraft om det oppsatte mål.

Overensstemmende med all historisk erfaring vil ethvert rom beherskes av en nærværende eller potensiell krigsmakt istand til å holde det: Av sin egen, eller, om denne mangler, av en annen. På denne sannhet beror i siste instans 9. april 1940 og det som fulgte. ■